

Soap politics: de Clinton case

Hub Zwart, Nijmegen

Dit essay verscheen als artikel in *De Gelderlander* van 26 september 1998 onder de titel *Starr Rapport: eerder aandoenlijk dan obsceen* en werd gepresenteerd tijdens een voordracht aan de Sociale Hogeschool te Gent op 28 januari 1999.

Alle wereldhistorische gebeurtenissen vinden tweemaal plaats, schreef Marx, verwijzend naar Hegel: de eerste maal als tragedie, de tweede maal als farce.¹ In de contemporaine Amerikaanse politiek was Watergate de tragedie. Een zittende president werd tot aftreden gedwongen vanwege een inbraak in de burelen van de concurrerende partij. Een bijzonder pijnlijke affaire, waarmee zijn land niettemin internationaal respect afdwong - de President is wel machtig, maar hij kan zich geen machtsmisbruik, geen misdrijf permitteren. Twee decennia later zijn we getuige van de onvermijdelijke parodie. Al maandenlang trachten politieke tegenstanders (met onverholen hypocrisie) een verkozen President het werken onmogelijk te maken, nadat bekend werd dat hij behagen scheidt in buitenechtelijk passief oraal verkeer, en zich liet verleiden tot een affaire met een stagiaire, woonachtig in hetzelfde Watergatecomplex waar ook Nixons inbraak plaatsvond. In Clintons geval echter dreigt het land zich internationaal volstrekt belachelijk te maken. De overeenkomst tussen beide voorvallen betreft het debat over juridisch ongeoorloofde of dubieuze middelen om het euvel te verheimelijken. Het verschil is dat het in de Nixonzaak om een misdrijf ging, in de Clintonzaak om erotiek met wederzijds goedvinden.

Maandenlang deed ik mijn beste de hele affaire te negeren, maar toen Clinton, in september 1998, publiekelijk en langdurig aan een kruisverhoor werd onderworpen, kon ik mijn ogen niet langer van het scherm afhouden. Ik werd niet alleen getroffen door de perverse fixatie van aanklagers op de obscene details van de geschiedenis, maar vooral ook door de (heroïsche?) wijze waarop Clinton de confrontatie met de seksinquisitie doorstond. De schaamteloze, genadeloze, obsessieve wijze waarop men trachtte de geplaagde President tot bekentenissen omtrent zijn seksuele verrichtingen te dwingen, was stuitend, al ging een en ander uiteraard gepaard met de weinig geloofwaardige verzekering dat ook de vragenstellers al die aandacht voor het erotische detail eigenlijk heel ongepast vonden. De vraag hoe dit massa-mediale voyeurisme (geregisseerd vanuit het als

¹ "Hegel bemerkt irgendwo, dass alle großen weltgeschichtlichen Thatsachen und Personen sich so zu sagen zweimal ereignen. Er hat vergessen hinzuzufügen: das eine Mal als Tragödie, das andre Mal als Farce." Openingszin van *Der Achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte*.

bijzonder kuis te boek staande Amerika) mogelijk was, drong zich op. De psychoanalyticus in mij ontwaakte. Zo kwam ik ertoe de tekst van het Starr Report van Internet te plukken.

Tot mijn verbazing bleek dit rapport een heel ander licht op de affaire te werpen dan ik vermoedde. Het rapport fascineert, zeker, maar niet vanwege de (nogal voorspelbare) seksuele details die erin worden beschreven. Wat we te lezen krijgen is een uitvoerige reconstructie (want kosten noch moeite werden gespaard) van een aandoenlijke romance tussen een President en een stagiaire. Het rapport leest bij vlagen als een soap.

Het lijvige document begint met een lijst van personages, zodat de lezer het spoor niet bijster zal raken. Dan volgt een serie hoofdstukken getiteld *narrative*. De vertelling is vlot geschreven en heel gedetailleerd. Het relaas van de onmogelijke liefdesrelatie wordt nauwgezet uit de doeken gedaan. De stijl is criminaliserend noch pornografisch. Integendeel, het beeld dat van de affaire wordt geschetst, is eerder irenisch en idyllisch.

Het rapport laat er geen misverstand over bestaan dat de liefdesgeschiedenis vanuit het perspectief van Monica wordt beschreven. Elke romanschrijver kampt echter met een technisch probleem dat eigen is aan het genre. Hoe kan de auteur aannemelijk maken dat hij of zij vertrouwd is met de gebeurtenissen die zo uitvoerig en gedetailleerd worden beschreven? Voor dit probleem zijn tal van oplossingen bedacht. Men kan voor een quasi-autobiografische ik-vorm kiezen, of men kan een huisvriend, huisarts, butler, bediende, enzovoort introduceren, dat wil zeggen een verteller die beroepshalve toegang heeft tot de intimiteit van het dagelijkse bestaan van de betreffende held of heldin. Een andere oplossing bestaat erin, een rechtszaak of gerechtelijk onderzoek te ensceneren. Op deze wijze wordt het mogelijk de lezer stapsgewijze deelgenoot te maken van de meest intieme wederwaardigheden.

Welnu, tot dit genre behoort het Starr-rapport. Natuurlijk is er aandacht voor de seksuele details. Zo lezen we dat President Clinton, net als zijn voorganger en voorbeeld Kennedy, graag staande de liefde bedrijft, omdat hij chronische rugklachten heeft. Het zijn echter niet de seksuele details die de aandacht trekken. Wat vooral fascineert is het aandoenlijke, romantische, al-te-romantische karakter van de liefdesgeschiedenis zelf. Het rapport informeert de lezer omstandig over het eerste, prille oogcontact, over de haarlok die met een teder gebaar wordt weggeschoven, over de wandelingen hand-in-hand door de presidentiële vertrekken, kindertijdherinneringen uitwisselend - en over Monica's verwachting dat de President ooit nog eens met haar zal trouwen. Veel tekst wordt besteed aan de cadeautjes die het liefdespaar uitwisselt. Klassiek-freudiaanse symbolen voor het mannelijk geslachtsorgaan, zoals kikkers en stropdassen, voeren daarbij de

boventoon, naast romantische verzen als Walt Whitmans *Grassprietjes* en regels uit *Romeo en Julia*. De inspanningen die de geliefden zich getroosten om de affaire geheim te houden, zijn al even koddig en doorzichtig. Zodra de First Lady in het buitenland vertoeft, verschijnt Monica met een stapeltje papieren ten burele. Een bescheiden dosis juridisch jargon - *to be subpoenaed, affidavit, perjury* enzovoort - versterkt de realiteitssuggestie van het liefdessprookje.

De volgende scènes zijn typerend voor de sfeer van de vertelling. Na het eerste prille oogcontact bekennen de geliefden elkaar, in typisch Amerikaanse soap-terminen, dat er sprake is van *chemistry*. In een hal zonder vensters volgt de eerste kus. Enige tijd later geven ze elkaar een ‘Kerstmiskus’. Clinton kijkt intussen uit het raam, om er zeker van te zijn dat ze niet bespied worden. Monica merkt dat en wordt boos - ze vindt dat onromantisch. Ook lezen we dat Monica tijdens het liefdesspel in haar hand bijt, om zo weinig mogelijk lawaai te maken.

Op de prangende vraag wat aan dit alles zo stuitend is, geeft het rapport het volgende antwoord. Clinton, aldus het rapport, vond het heerlijk als zijn geslachtsorgaan door Monica werd geknuffeld terwijl hij een telefoongesprek voerde. Dat kwam (voor zover ik heb kunnen vaststellen) driemaal voor. In al die gevallen bevond zich aan de andere kant van de lijn een Republikeins politicus. De betrokkenen worden zelfs met name genoemd: Jim Chapman, John Tanner, “Sonny” Callahan. Ik vermoed dat dit (voor het Republikeinse kamp althans) onvergeeflijk is.

Echter, de republikeinen hebben zich misrekend. Niet de President, maar de Republikeinen zelf krijgen meer en meer het aanzien van *scandalous persons* die zich (ongeremd en ongecontroleerd) overgeven aan (hypocriete) geobsedeerdheid met seks. Morele verontwaardiging over vermeende seksuele aberraties van de President blijft uit. In plaats daarvan laten bezoekers van Washington zich tot een Monica-tour verleiden: een ommetocht langs de locaties die het Starr Report beschrijft. Kortom, de onvermijdelijke omkering heeft zich voltrokken: de aanklager wordt de aangeklaagde. Hoe luider, nadrukkelijker en eentoniger de Republikeinse aanklacht wordt, hoe meer de Republikeinen zelf het doelwit worden.

De soap lijkt het literaire genre van onze tijd te zijn. Tal van politieke gebeurtenissen, zoals de merkwaardige val en wederopstanding van het Tweede Paarse Kabinet, zijn ermee besmet. En wat Clinton vanaf nu ook zegt of doet, het blijven woorden en daden van een acteur die we ons herinneren als hoofdrolspeler in een soap - zoals het optreden van commercial-acteur Reagan altijd iets commercial-achtigs bleef houden. Hoe het fenomeen ‘politieke soap’ te duiden? Om deze vraag te beantwoorden, onderwerp ik de Clinton-case aan een lectuur vanuit twee perspectieven. Enerzijds vanuit Foucaults analyse van de verbondenheid van seks en macht. Anderzijds vanuit Webers analyse van de noodzaak van permanente

ballotage. Daarbij functioneert de Clinton-case uitdrukkelijk als *casus* – een *Fallgeschichte* waaruit we lering kunnen trekken waar het de verbondenheid van seksualiteit en politiek betreft.

Seksualiteit en de techniek van de omkering

In *De wil tot Weten* keert Michel Foucault (1984) zich tegen wat hij de ‘repressiehypothese’ noemt. De geschiedenis van de seksualiteit, verzekert hij ons, is niet een geschiedenis van toenemende onderdrukking, resulterend in een oproep om bevrijding. Macht werkt niet repressief, maar productief. Zij zet ons ertoe aan de waarheid omtrent onszelf, ons seksuele verlangen uit te spreken, te verbaliseren. Seksualiteit wordt omgezet in vertoog. Zij wordt niet onderdrukt, maar wetenschappelijk beschreven en erkend. Wij zijn ervan overtuigd dat we nooit genoeg over onze seksualiteit hebben gezegd. Het Victoriaanse tijdperk is niet afkerig van, of allergisch voor, maar juist gefascineerd door en geobsedeerd door seks. Het moderne, ‘Victoriaanse’ seksualiteitsdispositief moeten we begrijpen als een samengaan van oude monastieke bekentenistechnieken met de nieuwe technieken van het negentiende-eeuwse wetenschappelijke discours.

Aan het begin van het moderne wetenschappelijke vertoog over de seksualiteit, aldus Foucault, staat het werk van De Sade. In diens literaire oeuvre wordt een veld van beschrijvingen ontgonnen, wordt een bepaalde manier van kijken naar en spreken over seksualiteit geïnitieerd die de moderne seksuologie mogelijk maakte. Hij blies het monastieke gebod - *Zeg alles!* - nieuw leven in. “Uw verhalen moeten zo gedetailleerd mogelijk zijn”, lezen we bij De Sade, juist de “onbeduidenste omstandigheden” zijn van belang (Foucault 1984, p. 25).

De Victoriaanse ethiek (waarvan wij de erfgenamen zijn) ontwikkelde een reeks van technieken, niet om de drift te onderdrukken, maar als vormen van zelfarbeid. De bourgeoisie onderwierp zichzelf eigener beweging aan bepaalde ascetische praktijken en beproevingen. Daarbij ging het niet om ascetisme in de zin van lustverzaking, aldus Foucault, maar om intensivering van de lichamelijkeheid, om zelfbevestiging. Op deze wijze werd tot uitdrukking gebracht dat men zichzelf, het eigen lichaam, en dan vooral de eigen seksualiteit, belangrijk achtte. De heersende klasse schonk zichzelf een lichaam dat verzorgd en gecultiveerd moest worden, gezond moest blijven. Daarbij eiste de seksualiteit de meeste aandacht op.

Kortom, in zijn analyse van het grote vertoog over de seksualiteit maakt Foucault gebruik van de techniek van de omkering. Wanneer de woordvoerders van een bepaalde periode beweren dat seksualiteit wordt onderdrukt, laat dan zien dat zij nog nooit zo gecultiveerd werd als juist nu. Wanneer de woordvoerders van een bepaalde periode beweren de seks te hebben uitgebannen, laat dan zien dat

niets hen zozeer in de ban heeft als seks. Wanneer de woordvoerders van een bepaalde periode beweren tolerant te zijn, laat dan zien hoe repressief ze zijn. Wanneer ze beweren dat het hoog tijd wordt de seksualiteit te bevrijden, laat dan zien dat zij juist nu gevaar loopt geëxploiteerd en onschadelijk te worden gemaakt. Wanneer ze beweren pluralistisch of multicultureel te zijn, laat dan zien dat de dwang tot aanpassing en homogenisering nog nooit zo sterk was als juist nu. En wanneer de woordvoerders van een bepaalde periode beweren ruimdenkend te zijn, laat dan zien dat men nog nooit zo dwangmatig en kleingeestig dacht als nu.

Naast Foucault is er nog een tweede prominente analyticus van de moderne moraal die zich van de techniek van de omkering bedient en wiens gedachtegoed voor ons thema van betekenis is, namelijk Max Weber. De grondevidentie die hij aan het procedé van de omkering onderwerpt, is de Marxistische gedachte dat moraal het product is van economie, dat de moderne arbeidsmoraal het product is van het kapitalisme. Eerst was er het kapitalisme, en toen de kapitalistische (dat wil zeggen: burgerlijke) moraal. Dat staat vast. En toch berust deze grondwaarheid van het Marxisme op een fundamentele vergissing, aldus Weber. Een vergissing die moet worden rechtgezet. Eerst was er de kapitalistische moraal, en toen pas was het kapitalisme mogelijk. De recente ontwikkelingen in de voormalige Sovjet-Unie lijken hem daarin gelijk te geven. Daar waar de moraal ontbreekt, floreert wel de georganiseerde misdaad, het gangsterdom, maar niet het kapitalisme. Daar waar een gedisciplineerde, ondernemende middenklasse ondervertegenwoordigd is, maakt het kapitalisme geen kans. Het kapitalisme kan niet buiten morele, gedisciplineerde, verantwoordelijke burgers die zich inzetten voor de open samenleving, zich begeven op de vrije markt zonder onmiddellijk te corrumperen en aan kredietwaardigheid in te boeten. De 'geest' van het kapitalisme was er eerder dan het kapitalisme zelf.

Zoals Foucault de moderne seksuele moraal analyseert, zo analyseert Weber de moderne arbeidsmoraal. Arbeid en seks laten zich echter niet scheiden. Dit geldt bij uitstek voor het puritanisme. Om de huidige relatie tussen seksualiteit en politiek te begrijpen, moeten we het puritanisme begrijpen. Het puritanisme is evenzeer een arbeidsmoraal als een seksuele moraal. Ook Bill Clinton heeft dit begrepen. Terwijl zijn vijanden zich schaamteloos en genadeloos overgeven aan hun obsessies inzake de meest onbeduidende details uit het seksleven van hun President, doet Clinton precies wat hij moet doen - Clinton werkt.

Permanente ballotage

De these die Weber in *Die protestantische Ethik* (1920/1965) verdedigt, luidt dat het moderne economische rationalisme (dat sinds Marx bekend staat als 'kapitalisme')

de aanwezigheid en beschikbaarheid vooronderstelt van grote aantallen individuen die in staat en bereid zijn zich een rationele levensvoering eigen te maken, die gewend zijn zelfbeheersing en matigheid te betrachten en arbeid als een plicht beschouwen. Anders gezegd, het kapitalisme vooronderstelt de aanwezigheid van een rigide arbeidsethos van plichtsbef en verantwoordelijkheidsgevoel (als mogelijkhedenvoorwaarde). Dit ethos is geen product van het kapitalisme, maar van het radicale protestantisme, van Puritanisme en Calvinisme. Dit radicale protestantisme introduceerde een rigoureuze reglementering en regulering van het bestaan. Puriteinen, Calvinisten en andere radicale protestanten blonken uit in hun bedrijfsmatige, berekenende levensvoering, hun onvoorwaardelijke toewijding aan hun beroep, hun onophoudelijke arbeid en ijver. Arbeid was voor hen geen bron van inkomsten, maar een techniek voor zelfdisciplineren, een dagelijks ascetisme. De puriteinse gentleman blonk uit in zelfcontrole, in permanente ascetische zelfarbeid, in een methodische, gecontroleerde, ascetische levensvoering, ten koste van ongedwongen levensgenot, dat wil zeggen ten koste van aanvechtingen die zich lieten samenvatten onder de noemer *unclean life*. Die aanduiding had vooral betrekking op alles wat verband hield met geslachtsverkeer en seksuele drift. Dagelijkse arbeid was het middel bij uitstek dat tegen ongecontroleerde drift kon worden ingezet.

Het radicale protestantisme produceerde en idealiseerde de *self-made man* die zichzelf door methodische, systematische zelfarbeid tot een verantwoordelijk, gedisciplineerd subject constitueerde. Alleen dergelijke individuen kwamen in aanmerking voor prominente maatschappelijke functies. Praktijken van ballotage en selectie waren voor het radicale protestantisme dan ook van groot belang. De levenswandel van degene die een belangrijke maatschappelijke functie ambieerde, werd aan een nauwgezet onderzoek onderworpen. Een dergelijke test onderzocht de betrokkene op de aanwezigheid van beslissende ethische kwaliteiten. Had hij zich kredietwaardig getoond, zich bewezen als gentleman, dan zou hij in een gedisciplineerde levenswijze kunnen volharden. *Scandalous persons* daarentegen, die zich aan vloeken, drankmisbruik, seksualiteit of andere vormen van liederlijkheid te buiten gaan, valt uitsluiting ten deel. Dergelijke ballotagepraktijken waren verre van hiërarchisch. Ook (vooral) de autoriteiten, degenen die behoorden tot de elite, werden aan zedelijke controle onderworpen. Ook (vooral) zij dienden zich voortdurend te bewijzen. De gewenste ethische kwaliteiten moesten robuust en duurzaam zijn. Juist in het geval van maatschappelijk succes, dat wil zeggen in een situatie van toenemende blootstelling aan de verlokkingen van de wereld, diende de betrokkene in ascetisme en zelfcontrole te volharden.

Er loopt een lijn van het zeventiende-eeuwse protestantisme, via De Sade en de negentiende-eeuwse seksuologie naar het heden. Precies nu, op slag van het nieuwe millennium, zijn we getuige van een casus die deze momenten als het ware samenvat - die beantwoordt aan de bekentenisdwang van Foucault, aan de seksuele symboliek van Freud, aan de permanente ballotagepraktijken van Weber. Een casus die een ongekend gedetailleerde verbalisering symboliseert: een grootschalige omzetting van erotiek in discursiviteit, een casus die, vertrekkend vanuit een beperkt aantal (op het eerste gezicht onbeduidende) voorvallen, aanzet tot een ongekend proces van *Durcharbeiten*. Een casus waarover het laatste woord vooralsnog maar niet gezegd kan worden.

Obsceen supplement

De Clinton-affaire representeert de bekentenisdwang van het moderne seksualiteitsdispositief. Volledige, gedetailleerde verbalisering geldt als absolute eis. Elk verzuim is onacceptabel. Alle bekentenissen, alle formuleringen worden zorgvuldig geregistreerd. De Clinton-case is één van de meest nauwgezet gedocumenteerde casus uit de geschiedenis van de seksualiteit, wat des te verbijsterender is als men kennis neemt van het onbeduidende, 'onschuldige', onbeholpen karakter van de feitelijke verrichtingen. In feite namen Clinton en Lewinsky genoeg met het voortraject, de liefde werd nauwelijks 'geconsumeerd'.

Van belang is dan ook vooral de verschuiving die optreedt van seksualiteit naar waarheid, van handeling naar bekentenis. Het gaat niet zozeer om de vraag wat Clinton en Lewinsky feitelijk hebben gedaan, maar veeleer om de vraag of en in hoeverre Clinton de waarheid omtrent zijn erotische verrichtingen heeft gesproken. Deze verschuiving van seksualiteit naar waarheid, door Foucault in 1976 beschreven, wordt in de Clinton-affaire op emblematische wijze in praktijk gebracht.

Ook vanuit Weberiaans perspectief is de Clinton-casus van belang. Sterker nog, zonder Weber is de affaire eigenlijk onbegrijpelijk. Wat men Clinton verwijt is dat hij, blootgesteld aan de verlokkingen van zijn ambt, niet volhardde in de zelfcontrole, in de permanente zelfcensuur van de puriteinse gentleman, zich liet verleiden tot verrichtingen die ressorteren onder het begrip *unclean life*. Seks wordt dan automatisch met vunzigheid geïdentificeerd. Juist en vooral de President, de hoogste ambtsdrager van de natie, dient aan permanente ballotage, aan permanente zedelijke controle te worden onderworpen. De ethische kwaliteiten van de puriteinse gentleman zijn immers van het allerhoogste belang en onmisbaar om het ambt van President te kunnen uitoefenen. Oprechtheid en fatsoen zijn belangrijker en doorslaggevend dan politieke initiatieven en overtuigingen.

Toch is daarmee de Clinton-case nog niet afdoende geanalyseerd. Minstens één element ontbreekt nog. De filosoof en psychoanalyticus Slavoj Žižek stelt dat het actuele politieke vertoog over eerlijkheid en fatsoen behoefte heeft aan (gepaard gaat met) datgene wat hij aanduidt als een obscene supplement. De neiging om de macht te erotiseren is oeroud. In de Clinton casus manifesteert zij zich echter op een geheel eigen wijze. Enerzijds is er het ideaaltypische beeld van de Amerikaanse President die uitblinkt in fysieke hygiëne - de strikt monogame huisvader die jogt in de tuinen van het Witte Huis om zijn conditie op peil te houden, nooit drugs heeft gebruikt en zich onthoudt van seks buitenshuis. Dit beeld roept zowel bewondering als achterdocht op. Het stelt ons niet tevreden. De President wordt allengs het doelwit van fantasieën omtrent het een of andere obscene genot dat hoe dan ook aan het licht gebracht moet worden. En de President zelf zoekt wanhopig naar formuleringen die hem in staat stellen aan dit beeld te beantwoorden. Hij gebruikte wel eens drugs, maar zonder te inhaleren. Er was wel sprake van erotische verrichtingen, maar niet van een 'seksuele relatie'. De gedachte echter dat de machtigen der aarde zich verlustigen aan heimelijke en geprivilegieerde seksuele praktijken – als eigentijdse varianten van het aloude *jus primae noctis* - is onuitroeibaar, en dit drukt zich uit in fascinatie voor de schandalen van de politiek. Achter het gezonde, dagelijks geschoren, goed verzorgde, vastberaden gelaat van de macht, dat zich dagelijks aan ons vertoont, moet zich iets anders, iets obscens verschuilen. Hoe sterker het dominante politieke vertoog het belang van eerlijkheid en fatsoen benadrukt, hoe talrijker de schandalen zullen zijn die dit vertoog produceert.

Foucault M. (1976/1984) *Geschiedenis van de seksualiteit 1: De wil tot weten*. Nijmegen: SUN.
Weber, M. (1905/1934) *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*. Tübingen: Mohr.